

Hol zsírjaink domborulnak, avagy az állati zsírok története a hivatalos és a népi gyógyászatban Magyarországon

Dobson Szabolcs

A hivatalos (egyetemeken képzett orvosok által használt, majd gyógyszerkönyvekben szereplő) és a népgyógyászatban is alkalmazott gyógyszerek kapcsolata komplex és nehezen tisztázható kérdéskör. Sokszor nem lehet kideríteni teljes bizonyossággal, hogy az egyes gyógyszerként használt növényi, állati, ásványi és egyéb anyagok honnan hová kerültek; a népgyógyászatból jutottak-e be az orvosi, majd a hivatalos gyógyszerkönyvi gyógyszerkincsbe, vagy pedig fordítva.

Így van ez az állati zsírok esetében is, amelyeket adott esetben már évezredekkel ezelőtt használtak gyógyászati célokra különféle kultúrákban és részévé váltak az európai népek népi gyógyszerkincsének is. Tény minden esetre, hogy a Habsburg Birodalom területén (is) egészen a XVIII. század végéig sokféle állati zsír szerepelt a hivatalos gyógyszerkönyvekben, majd 1794-ben a disznózsír kivétel mindet törölték és a disznózsírt is csak vivő- és segédanyagként hasznosították hazánkban egészen 1967-ig.

Ezzel párhuzamosan Magyarország területén a nép körében szintén elterjedt volt az állati zsírok gyógyászati alkalmazása, ami folytatódott egészen a XX. század első pár évtizedéig, amikor már hivatalos gyógyszerként nem lehetett hozzájuk férni. Azonban népi hagyományok, a népi gyógyítók és a kuruzslók fenntartották alkalmazásukat mintegy másfél évszázadon át még akkor is, amikor az már csak látszatszerű volt, hiszen helyettük általában disznózsírt szolgáltatottak ki a patikák.

Állati zsírok a hivatalos gyógyászatban

A Bizánci Birodalomban széles körben alkalmaztak állati zsiradékokat; elsősorban vivőanyagként egyebek között **sértés-** és **kecskezsírt**, **juh-** és **marhafaggyút** használtak, továbbá a Bizáncban feltalált katéter síkossá tételére csaknem kizárólag **tyúkzsírt** alkalmaztak (1).

II. Rákóczi György gyulafehérvári patikájának 1650-es leltárában megemlíti a **lúdzsírt**, a **medvezsírt**, a **farkaszsírt** és a **szarvaszsírt** is. Az állati zsíroknak ebben a korban különös gyógyító erőt tulajdonítottak. Szédülés ellen **kutyazsírt** használták, de használatos volt még a **nyúl**, a **mormota**, a **fóka**, a **kacsa**, a **vipera** vagy a **ló nyakának zsírja**. A **kivégzett ember zsírját (emberháját)** is használták gyógyszerekhez (2, 3).

A **disznózsír** a gyógyszerertárban szintén igen fontos cikk volt, főképpen pomádékhoz, kenőcsökhöz nagy mennyiségben használták fel (3).

Az 1745-ben kiadott Pozsonyi Taxában (Taxa Posoniensis) összesen 19 féle zsír, köztük **angolna-, gém-, jászkeszeg-** (megjegyzendő, hogy különféle földrajzi régiókban más-más halfajokat érthettek ugyanazon latin elnevezés alatt), **kutya-, kappan-** (= herélt kakas), **hód-, vadmacska-, gólya-, tengeri nyúl-, sün** (“tüskés”) **disznó-, ember-, nyúl-, csuka-, havasi morgógéger-, kígyó-, borz-, vipera-, medve- és rókaháj** van felsorolva, mint patikában tartható, beárazott szer (4).

Az Osztrák Tartományi Gyógyszerkönyv (Pharmacopoeia Austriaco-Provincialis) 1774-es kiadása volt az első, Magyarországon hivatalos gyógyszerkönyv. Ebben 16 zsírféleség szerepel (vastagon kiemelve a Pozsonyi Taxában is szereplő zsírokat): **kutya-, nyúl-, csuka-, disznó-, vipera-,** kacsá-, **angolna-, liba-, gém-, jászkeszeg-, vadmacska-,** tyúk-, **nyúl-, csuka-, borz- és medvezsír.** Ezek közül tulajdonképpen csak a háziállatként elterjedten tartott kacsá, liba és tyúk zsírja nem szerepel a Pozsonyi Taxában – talán éppen ezért (5).

A tényleges patikai használatról a gyógyszerkönyveknél, taxáknál konkrétabb bizonyítékot szolgáltatnak a Magyarországon fennmaradt patikai edények, köztük azok, amelyeken **disznó-, kutya-, nyúl-, medve-, vipera-,** illetve **rókaszír** felirat szerepel (6) bár, mint később látni fogjuk, egy idő után már nem feltétlenül azt tartottak bennünk.

1785-ben Pozsonyban és Lipcsében adta ki Huszty Zakariás Teofil (1754–1803) felvidéki orvos a fenti gyógyszerkönyvvel kapcsolatos kritikáját tartalmazó könyvét (*Kritischer Kommentar über die österreichische Provinzialpharmacopoe mit einem Entwurfe zu einem gemeinnützigem verbesserten Dispensatorium*). Sok más egyéb mellett megfogalmazta abbéli véleményét is, hogy a babonás tömeg által követelt szereket - amelyeknek gyógyító hatásuk nincsen, pl. az axungiae (állati zsírok) - el kell hagyni (7, 8).

Ez meg is történt az 1794-ben megjelent IV. kiadásban (Pharmacopoeia Austriaco-Provincialis Emendata), amely sok más újdonság mellett a disznózsír kivételével minden más állati zsírt elhagyott (9). Ily módon tehát a XVIII. század végére az állati zsírok hatóanyagként történő alkalmazása kikopott a Magyarország területén is hivatalos gyógyszerkönyvből és a képzett orvosok gyakorlatából. Így pl. Kovács Mihály 1835-ben megjelentetett “*Magyar patika, az az Magyar és Erdélyországban termő patikai állatok, növények és ásványok, orvosi hasznaikkal egyetemben*” című könyve, amely szándékolta az orvoshoz el nem jutó falusi nép számára íródott, szintén csak a **disznózsírt** használtatja MINDEN MÁS ZSÍR HELYETT: “*Ez a’ bőr alatt termő kövérség. Használják ezt az orvos-mesterségben, minden más kövérségek helyett, részént, mivel e’ fejér, részént mert ezt koronként újat találhatni, azért is e’ különböző kéneteknek a’ talpa* (= vivőanyaga – DSZ)” (10).

Az állati zsírok magyar gyógyszerkönyvi – ezáltal hivatalos gyógyszeranyagként való - karrierjének alkonyát a VI. Magyar Gyógyszerkönyv 1967-es megjelentetése hozta magával, amelyből immáron az egyedülként az addigi kiadásokban még megmaradt **disznózsírt** is kihagyták (11).

Rendkívül érdekes, hogy az állati zsírok gyógyászatból való elhagyása, hatástalannak nyilvánítása hamarabb történt, mint kémiai mibenlétük tisztázása, amelyre csak 1814-től került sor egy Chevreul nevű francia vegyész munkássága nyomán (12).

Állati zsírok a népi gyógyászatban

Hozzávetőlegesen abban az időben, amikor Kováts doktor fent említett, *“Magyar patika, az az Magyar és Erdély-országban termő patikai állatok, növények és ásványok, orvosi hasznaikkal egyetemben”* című könyvét írta, amiben már csak a **disznózsírt** javasolta alkalmazásra, tehát a XIX. század első évtizedeiben, a nép egy része hűségesen ragaszkodott az elmúlt évszázadokban megszokott, és korábban, mint láttuk, hivatalos gyógyszerként is használt állati zsírsíjához.

Ez derül ki egy 30 oldalas, 46 emberi felhasználású receptet tartalmazó kiskunhalasi kéziratos gyűjteményből, amely 1813-1846 között íródhatott különféle borbélykönyvekből, házi orvosságos könyvekből és újságcikkekből lett összeválogatva. Ebből származnak az alábbi receptek (13, 14, 16):

- **Vadmacska-, illetve borzzsír:** *”Köszvény ellen igen hasznos Kenőcs s zsír és füstölés. Vad macskát erdeit meg kell lőnni , bőrét le nyúzni, bélit kivetni s úgy aztán Macskát megsütni szépen és annak a Zsírjával köszvényes lábait, vagy tagját kenegetni gyakran. - igen hasznos, meg gyógyul. - Probatum est. Borz zsír is jó hasznos”* (13, 16).
- **Kutyazsír:** *„Hectica ellen. Vegyél Hóhértól vagy Sintértől jól tisztára kifőzött Kutyazsírt egy frtért és abból reggel és este éhgyomorra egy kávé kanállal egyél, marha hús levesbe is tegyél Tányérodon, igen hasznos s meg gyógyul tőle”* (13, 16).’
- **“Gilisztazsír”:** *“Kösvény ellen hasznos kenőcs. Földi hernyót vagyis gelesztát ganajos vagy nedves helyeken [...] kell ásatás által szedetni[,] azon gelesztákat egy nagy Savanyó vizes palackba be tenni[,] hogy tele legyen[,] jól be dugni, és egy kenyérbe mikor dagasztják[,] be csinálni, és a’ Kemenczébe a’ többi Kenyérrel be tenni, hogy úgy süljön, mint a többi Kenyér, annakutánna ha megsült[,] ki venni és a’ palaszkot belüle ki venni, azon zsírt melly a’ palackba [palackban] vagyon tisztára valamibe leszörni, és úgy azon zsírral a’ fájdalmas köszvényes tagjait kétszer napjában kell kenni, meggyógyul - probatum est”* (14).

A **macskazsír** előállításának és alkalmazásának fenti mikéntje hasonlít egy feltehetőleg XVIII. századi receptre (15): *“Végyed a Kövér macskát, nyúzd meg, el vetvén a bélit, és minden belső részeit, el vágván a*

fejétis, tégyed a husat egett borb[a] hadd állyon benne egy éjje[l], reggel egészszen a belső részit meg kell tölteni, borostyán fanak apróra [tört?] zöld ágaival, Sallya, ruta, Levendula, rosmaringal, mindenikbűi egy[a]ránt vévén, azután Szalonnával jo búven meg kell ispekelní, és jo búv[en] Szekfüvetis bele dugdosni, ezek utan lassú tűznél nyárson meg kell s[ütni], a melly Sir belőle ki foly ezzel kell kenni a meg meg romlott részt.

A Kenésnek módgya.

Darabos posztoval elsőb dörgöllyék jól meg a nyavalyas tagokat, kezet, lábát, hogy meg melegedgyek, azután kell a Sírral meg kenni”.

Egy Kecelről előkerült, 1825 körül íródott néhány lapos füzetben, amely falusi parasztgazda tulajdonában lehetett eredetileg, az alábbi **kutyazsíros** recept olvasható (16):

*“Vizi betegség ellen. Legjobb rántott levest főzni tiszta **kutya zsírral** . . . de sotlanul, és kenyeret piritani, ezen zsírral megkenni, de nem meg sózni, estve is lehet inni.”*

Ahogy teltek-múltak a XIX. század évtizedei, az egykori komoly, gyógyszerkönyvi gyógyszerek úgy váltak komolytalanná, bohózatok, csalafintaságok tárgyává kuruzslók eszközeivé.

Persze, már jóval korábban sem volt biztos, hogy tényleg abból az állatból készült-e a zsír, mint amiből állították róla. Így a **kutyazsír** a szegedi boszorkánypörökben emlegetett bűvös szer volt. Idézet 1728-ból: *“A zsír ott állott a hordó alatt, ha azzal megkente...mindjárt lóvá lett. Azt **lőzsírbul**, **kutyacsontbul**, **zsírbul** csinálták. Elevenbül is kivették”* (22).

Továbbmenőleg, 1872-ben a Vadász és Verseny-Lap november 27-I számában ezt olvashatjuk a **borzszírról** (17): *“Pár garas borraivalóért aztán haza czepelte hozzám a borzot, melyet megmértén 31 font súlyúnak találtunk, midőn bele már ki volt vetve. Egy praktikus vadász ezt a vén himet fogai után ítélve, legkevesebb 15 évesnek állitá. Zsírját elvittem a patikába, ahol a segédek kinevettek velem, fölvilágositván, hogy amit ők a babonás népnek „**borz-zsír**,” „**sárkányzsír**,” „**kigyózsír**,” „**vakondokháj**” s több eféle csodaszerek neve alatt adnak: mind csak **axungia porci** = **disznózsír**.”*

Ugyanakkor a borzról egy későbbi (1899-ben megjelent) vadászkönyv (“Az apróvad vadászata”) még ezt írta egyebek között (18): *“A késő ősszel feldarabolt borznak bőre alatt 3—4 cm vastagságú kövérség található s emellett a belső részei is, mint a belek és szív egészen be vannak vonva kövérséggel, rígy hogy a kövér borzból akárhányszor 3—4 kg. zsírt lehet kiolvasztani. A **borz zsírját** nemcsak a gyógyszertárban veszik, hanem a szappanfőzésnél is igen jó adaléknak tartják. A **borzszir** a vöcsök (*Podiceps eristatus*)*

vagy a **szürke gém** (*Ardea cinerea*), úgyszintén a **szárcsa** (*Fulica atra*) **zsírjával** összeolvastva kitűnő csizmakenőcsöt szolgáltat”.

Amint fentebb már láthattuk, a **gémzsír** az Osztrák Tartományi Gyógyszerkönyv (Pharmacopoeia Austriaco provincialis) 1774-es kiadásában és a Pozsonyi Taxában is szerepelt, természetesen a **borzssírral** egyetemben.

Ami a **nyúlzsírt** illeti, egy Szank nevű alföldi faluban (Bács-Kiskun megye) a XIX. század végéről ezt az alkalmazást jegyezték fel: “A nyakon keletkezett gilvát (kelevényt – D. Sz.) **nyúlhájjal** is gyógyították. Rákötötték vagy rátapasztották a daganatra, s az két-három nap alatt megérlelte, miután ki lehetett nyomni” (19).

A Békés Megyei Közlöny 1898 november 20-i számában foglalkozott a “csorvási csodadoktorral”, aki a csalásaiban együttműködött egy meg nem nevezett orosházi patikával (20): “A vármegye becsvágyó főorvosához intézem e sorokat s ismervé erélyét tudom, hogy meg is lesz annak a fogantatja. Csorváson egy nagy kuruzsló lakik, akit messze vidékről fölkeres a nép [...]. Elhiteti velők hogy ő a tenyérrel különösen pedig a körömről megmondja kinek-kinek mi a baja s aztán összeír badarnál badarabb dolgokat recept formában, de a nevét nem írja alá soha a receptnek, nehogy rajta veszíthessen, díjat pedig hasonlóképpen ilyen óvatosságból nem kér, hanem csak elfogad; aztán megmondja melyik orosházi gyógyszerárban kell megkészíttetni a kuruzslószert. [...]. Vidrásó és Maláta kivonat nevű orvosság pedig nincsen! de azért ilyet is ad jó pénzért az élelmes patikus, épúgy mint „**kigyózsír**”-t, „**farkaszír**”-t, „**medvezsír**”-t, „**sárkányzsír**”-t, „**oroszlánzsír**”-t s mindenféle szelid és vadállatszirt ugyanabból az egy **disznózsirtartalmú** edényből.”

A fenti cikk visszhangtalan maradhatott hivatalos körökben, mert a Békés Megyei Közlöny 1899 augusztus 24-i számában ezt olvassuk (21): “A csorvási csodadoktor. Endre doktor úglátszik nem igen törődik a hatóságokkal, mert még mindig nagyban úzi a mesterségét, a szenvedő emberiség gyógyítását. Messze földről vándorolnak hozzá, hogy enyhítse bajukat. Naponkint 10—20 kocsi tér be nagy pompával berendezett lakásába, telve betegekkel. Receptjeit névtelenül állítja ki a kis hamis, nehogy ilyen módon körmére égjenek. Fő orvosszeri a következők: sebekre: **nyúlhájjal** csirkepeével; fülfájás ellen: táblaolaj; köhögés ellen: málnaszörp fehér cukorral; főfájás ellen tormaszesz sárga répa kivonattal; köszvény ellen: kámfor derczével; gyomorfájás ellen: timsó tejfellel; hideglelés ellen: utifű fekete kávéval; szédülés ellen: cseresznye kivonat macska mézzel; szúrás ellen: **kutyazsír** csukamájjal stb. Igazán hatást előidéző orvosságok. Nem lehetne módját találni, hogy a csodadoktor úr visszaüljön a kaptafájához?”

(Érdekességképpen megjegyzem, hogy a 21. hivatkozásban a csorvási csodadoktorral azonos oldalon ad hírt a Békés Megyei Közlöny Kálmán Júlia gyulai papirkereskedő leányának, Jakobovics Adélnak házasságáról Günsberg Bertalan fiatal bányatisztviselővel. Ők Gábor Dénes fizikai Nobel díjasunk (1971) szülei.)

Erdős János rákosszentmihályi orvos és gyógyszerész 1917-ben született alábbi írása arról tanúskodik, hogy akkoriban még nem volt ritka tapasztalatai szerint az állati zsírok gyógyító célú használata (23, 24):
“A régi, elavult és semmi különös hatással nem bíró gyógyszerek közül a magyar nép elég sokat használ ma is. Ezekről a kevésbé szakértők v. laikusok azt hiszik, hogy p. o. a patikákban emlegetett **borz-zsír**, **medve-zsír** stb. voltaképpen csak tréfa és áprilist járató üres beszéd, a mely a gyakorlatban nem jelent egyebet **disznózsírnál**. Hogy ez ma így van, abban senki sem kételkedik, de hogy eredetileg másként volt, azt a szóbeli hagyományon kívül számos írott emlék is bizonyítja, csak elő kell vennünk valamelyik idevonatkozó régibb szakmunkát. Schröder: *Ars medica dogmatico-hermeticá-ja* II. részének 884. lapján tizenháromféle állati zsiradék van felsorolva, a melyet 1679 körül gyógyszerként használtak és pedig: az **ember-, borz-, medve-, róka-, szarvas-, kutya-, disznó-, angolna-, kappan-, tyúk-, lúd-, kacsa- és borjúzsír**. Tudásunk szerint népünk ezek legnagyobb részét ma is használja vagy legalább is kíváná annak használatát, sőt megtoldotta a sorozatot a **farkas-, sündisznó- és kígyózsírral**, valamint a **nyúlhájjal** stb., a melyeknek bármelyikéhez, lia hozzájut, szívesen babrál annak kiolvasztásával és nem rajta múlik, hogy mindezek helyett **disznózsírt** kap, amikor a patikában keresi azokat.”

Ebből a fenti híradásból – mint a többiből is - kitűnik, hogy a patikák ekkor már bármilyen állati zsír helyett csak **sertészsírt** szolgáltatottak ki. Erdős János téved abban, hogy a **sündisznó-**, a **kígyó-** és a **nyúlzsír** népi “toldalék” volt, mert ezek a XVIII. században a gyógyszerkönyvi gyógyszerek közé tartoztak (lásd Osztrák Tartományi Gyógyszerkönyv, 1774), a farkaszsír pedig szerepel II. Rákóczi György gyulafehérvári patikájának 1650-es leltárában (lásd fentebb).

A Nyírvidék Szabolcsi Hírlap 1939 december 09-i számában egy védőnő beszámol arról, hogy falusi idős asszonyok szerint a sebre jó a **nyúlhájj**, gyomorba pedig a **kutyazsír** (25).

Vajkai Aurél “*Népi orvoslás a Borsavölgyében*” című kötetében (Kolozsvár, 1943) (26) az alábbiak szerepelnek:

- “A falusi gyógyítókhoz kell számítanunk a bábákat, a román papokat, az állatokhoz értő kovácsokat és néha a patikust is akitől **kutyazsírt**, **kígyózsírt** kérnek a betegek — és kapnak is.”

- “A gyógyszerészetben mindenesetre megvan az az elv, hogy a vevő kérését — amennyiben nem csillagos szerről van szó — teljesíteni kell és a vevőt ki kell szolgálni még akkor is, ha **kutyazsírt** vagy farkascsontot kér. (Természetesen az utóbbi vagy ehhez hasonló esetekben a vevő közönséges dolgokat, **disznózsírt**, marhacsontot, stb. kap.)”
- “**Kutyazsír**. Románok, magyarok egyformán gyakran kérik. Pirított kenyérre kenve vagy tejben felolvasztva köhögés ellen fogyasztják el. A patikus minden esetben kiszolgálja vevőjét - **disznózsírral**.”
- “**Medvezsír**. Régebben többször kérték. Helyette **disznózsírt** szolgáltat ki a patikus.”
- “**Vesztett bikazsír**. Főleg nők kérik. Akinek a nyakát megkenik vele, az szerelmes lesz az illetőbe. (**Disznózsírt** kap a vevő).”
- “A köhögés egyéb belsőleg adagolt gyógyszerei közé tartozik a korommal összekevert óháj, a beteg saját hugya, a patikából vett **vestett bikazsír** és a **kutyazsír**, amit tüdőbaj ellen is használnak.”
- “Vakság ellen a **kigyózsír** hasznos lehet, amit a következő mese bizonyít. Újfalun egy embernek a felesége vak volt. Hogy menekedjék tőle, gondolta, mérget hoz neki. Kígyót fogott, megölte, haza vitte, felvágta, mint a kolbászt, megsütötte, odaadta az asszonynak, hogy egye meg. Kérdi az asszony: „Mit csináltál ?“ - „Egy kis kolbászt.“ Ett az asszony, jó volt, utána kezével (zsiros keze volt), megtörölte a szemeit. Másnapra mintha egy sűrű szitán át látott volna egy kicsit. „Mi volt az, amit ettem én?“ - „Kolbász.“ - „Aggyál még.“ - Megint fogott egy kígyót, megsütötte, oda adta az asszonynak, aki evett belőle. Így tartott többször, amíg végre látott a feleség. Addig kente a szemét kigyózsírral, hogy meggyógyult.”
- “Hályogot **kigyózsírral** kenik.”
- “**Kutyazsírt** rüh ellen megpróbálnak.”

Állati zsírral (**disznózsír**) kapcsolatos a placebóhatás feltehetően első magyar irodalmi leírása, igaz nem szak-, hanem szépirodalmi, Putnoki József gyógyszerész dokumentarista pontosságú regényében (Gyógyszertár az Isten szeméhez, 1942, Budapest). Az alábbi részlet egy erdélyi falusi patikában játszódik, valamikor az I. Világháború előtt (29):

“- Hetivásárkor... Barátom, annyian jöttek a patikába, hogy három inget kellett váltani. És tudod hogyan csábi totta be a népet Geréb Sanya?

- ???

- **Disznózsírt** összekevert egy kevés kámforral, és mentollal. Ezután hat különböző színre festette, és hat tégelybe téve kirakta a tárára. Volt ott bratyesz, tulipirostól a hupikékig minden változat. Bejött az ügyfél

és körülókumlálta a tégelyeket, s azután kibökte, hogy igen szaggat a vállában. Sanya rábökött a piros kenőcsre-, és foghegyről csak annyit mondott: ha egészséges akarsz lenni, ezzel a pirossal kenekedj! Ki is mért neki azonnal 20 krajcárért egy kis fapikszissel. A másiknak - amelyiknek a hasába csikart a zöld szilva -, a sárga színű kenőcsöt adta, és mellé egy hatosért ricinust. Csudaszerek voltak azok, barátom. Mind használtak. Látod, ilyen talpraesett gyógyszerész az igazi! Sanya még a kősziklából is pénzt tudott csiholni.”

A Szolnok Megyei Néplap 1955 március 17-i számában egy meghökkentő, talányos indíttatású kis írást közöltek (27):

*“Jó-e a **kutyazsír** tüdőbaj ellen: A **kutyaháj** nem ismeretlen a tüdőbaj gyógyításának történetében. Erdélyi falvakban meg 40 év előtt is szedték a betegek. Haszna azonban nincsen a tápértéken kívül. Ugyanis a kutya is megkapja a gümőkórt, tehát nincsen ellenállása vele szemben. Előfordul a kutya tüdőbetegsége is. de leggyakrabban bőrtuberkulózisa szokott lenni, ami a családon belül fertőzést is okozhat, különösen a kutyával játszó kis gyermekekre veszélyes. Sok egzotikus nép étlapján is nagy szerepe van a kutyahúsnak, de a gümőkórt éppen úgy megkapják.”*

Végül, a Gyógyszerészet című lapban 1968-ban jelent meg az alábbi mondat, amelyből kitűnik, hogy akkoriban még mindig voltak idős emberek, akik szerettek volna állati zsírt vásárolni a patikában (28):

*“Igy azután az *Axungia Leporis* - a **nyúlháj** - sem tekinthető furcsaságnak, bár ha faluhelyen egy-egy régimódi öreg néni vagy bácsi **nyúlhájat** kér, ma már legtöbbször borsavas vazelint ad a gyógyszerész.”*

Zárógondolatok

Amint a fenti rövid áttekintésben láthattuk, az állati zsírok hatóanyagként való alkalmazása Magyarországon a XVIII. század végéig része volt hivatalos orvoslásnak, maj ez megváltozott 1794-től. Mindazonáltal az orvost és gyógyszerészt alig-alig látó és irántuk nagyon bizalmatlan XIX. századi nép gyógyászatában továbbra is használták a viszonylag könnyebben elkészíthető-vásárolható állati zsírokat, köztük legfőképpen a kutya- és a borzzsírt. Miért is ne használták volna, hiszen fogalmuk sem volt arról, hogy szerepeltek valaha is gyógyszerkönyvekben azután kikerültek onnan. Ez nem volt szempont az életükben, azonban a régi népi hagyományok makacsul tartották magukat.

A patikák a XIX. században természetesen már nem tartottak állati zsírokat, kivéve a disznózsírt, amely viszont még 1967-ig szerepelt a Magyar Gyógyszerkönyvben (a VI. kiadásból maradt ki). Mindazonáltal, ha a patikába betérők állati zsírt akartak vásárolni, lényegében becsapták a betegeket-vásárlókat és

bármilyen kérés esetén disznózsírt szolgáltatott ki, és a nép itt-ott még így is vette és használta a “kutyazsír” és más zsírokat.

Végül azután, a fenti adatok szerint kb. 150 évvel a hivatalos gyógyászatból való kikopásuk után, a XX. század közepe-tájára-második harmadára halt ki végleg az immár nem népinek, hanem inkább alternatívnak nevezhető gyógyászatból a már egyébként sem valódi állati zsírok iránti kereslet. Nagyjából akkortájt, amikor utolsó képviselőjük, a disznózsír is végleg eltűnt a Gyógyszerkönyvből.

Hivatkozások

1. *Józsa, L.*: Gyógyszerek és gyógyszerészet Bizáncban. Gyógyszerészet 48, 101-109 (2004). www.gyogyszeresztortenet.hu
2. *Sz. Tóth, M.*: II: Rákóczy György gyulafehérvári patikájának gyógyszerei és felszerelése 1650-ben. Comm. Hist. Artis. Med. 125-132 (1989-1990). www.gyogyszeresztortenet.hu
3. *Orient, Gy.*: Az erdélyi és bánáti gyógyszerészet története. Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Nyomása. Cluj-Kolozsvár, 1926. www.gyogyszeresztortenet.hu
4. *Torkos Jusztusz, J.*: Taxa Pharmaceutica Posoniensis. Pozsony, 1745. www.gyogyszeresztortenet.hu
5. Pharmacopoeia Austriaco-Provincialis. Bécs, 1774. www.gyogyszeresztortenet.hu
6. Magyar Gyógyszerésztörténeti Társaság: Régi Gyógyszerek Nagylexikona. www.gyogyszeresztortenet.hu
7. *Duka Zólyomi, N.*: A magyarországi gyógyszerészeti vizsgálatok alapvető reformjai a 18. században. Comm. Hist. Artis. Med. 97-99 (1989-1982). www.gyogyszeresztortenet.hu
8. *Kapronczay, K.*: Pharmacopoeia Austriaco-Provincialis, Bécs, 1774. Gyógyszerésztörténet V (2), 16-17 (2007). www.gyogyszeresztortenet.hu
9. Pharmacopoeia Austriaco Provincialis Emendata. Bécs, 1794. www.gyogyszeresztortenet.hu
10. *Kováts Mihály*: Magyar patika, az az Magyar és Erdélyországban termő patikai állatok, növények és ásványok, orvosi hasznaikkal egyetemben. Pest, 1835. www.gyogyszeresztortenet.hu
11. *Schulek, E.*: A VI. kiadású Magyar Gyógyszerkönyv előmunkálatai. Gyógyszerészet 6 (11), 401-404 (1962). www.gyogyszeresztortenet.hu
12. *List, G. R.*: Giants of the past. Michel Eugène Chevreul (1786-1889). AOCs Lipid Library. <http://lipidlibrary.aocs.org/History/content.cfm?ItemNumber=39262> (utolsó letöltés: 2016. 11. 14.)
13. *Lóránt, N.; Juhász, M.*: A megyei gyógyszerésztörténeti gyűjteményben található népi gyógyításra vonatkozó írásos adatokról. www.gyogyszeresztortenet.hu
14. *Mészáros, Á.*: Halasi receptek. Hasznos orvosságok Kiskunhalasról a XIX. század első feléből. Gyógyszerésztörténet V (4), 19-21 (2007). www.gyogyszeresztortenet.hu
15. *Kovács, S. I.*: Komoly Játékok. De cerebri morbis obs. LXXXII. Irodalomtörténet (1), 250-251 (1986).
16. *Lóránt, K.*: A népi gyógyászat és XVIII-XIX. századi orvosló feljegyzések Bács-Kiskun megyében. Bács-Kiskun megye múltjából 4 - Egészségügy, 413-435. Kecskemét, 1982). www.gyogyszeresztortenet.hu
17. Használ-e a borzmáj - féltékenység ellen? Vadász és Verseny-lap 16 (47), 247, 1872, november 27.
18. *Diezel Mika Károly* (szerk. Ford). Borz. In “Az apróvad vadászata”, 358. Budapest, 1899.
19. *Janó, Á.*: Egészségügyi viszonyok és gyermekhalandóság egy alföldi faluban a XIX. században. Cumania 18 - A Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezetének Évkönyve, 227-251. Kecskemét, 2002
20. A csorvási csodadoktor: Békésmegyei Közlöny, 25 (93), 1898 november 20.

Magyar Gyógyszerésztörténeti Társaság
www.gyogyszeresztortenet.hu
2016. 11. 15.

21. A csorvási csodadoktor. Békésmegyei Közlöny, 26 (68), 1899 augusztus 24.
22. Szólások, példabeszédek, közmondások. In: Bálint Sándor: A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1978-79 (2). A szegedi nemzet. A szegedi nagytáj népelete - Harmadik rész, 414-426, Szeged, 1980.
23. Erdős, J.: Borz-zsír, medve-zsír stb. Magy Nyelv 13 (7-8), 237 (1917)
24. Erdős, J.: Az állati zsírok mint népies gyógyszerek. Gyógysz. Közl. 33 (45), 624 (1917)
25. Reuma ellen méhcsípés, gyomorhajra kutyazsír. Egy zöldkeresztes védőnő a falusi babonákról. Nyírvidék - Szabolcsi Hírlap 7 (279), 8, 1939 december 09.
26. Vajkai A.: Népi orvoslás a Borsavölgyében. Kolozsvár, 1943. Erdélyi Tudományos Intézet. Nagy Jenő és Nagy Sándor Könyvnyomdája.
27. Jó-e a kutyazsír tüdőbaj ellen. Szolnok Megyei Néplap 7. (64), 1955 március 17.
28. Vásár, Zs.: Hozzászólás az eddig megjelent cikkekhez. Gyógyszerészet 13, 265-266 (1969). www.gyogyszeresztortenet.hu
29. Putnoki, J.: Gyógyszertár az Isten szeméhez. Vargyasi Máté Ernő Könyvnyomdája, Budapest, 1942. Újbóli kiadás: Dictum Kiadó, Budapest, 2002. www.gyogyszeresztortenet.hu